

The Demeter logo is positioned at the top center of the page. It consists of the word "demeter" in a white, lowercase, sans-serif font, set against a solid orange rectangular background. A thin green horizontal line runs beneath the orange background.

demeter

DEMETER MONITOR 2021-2022

CIJFERS, TRENDS EN ONTWIKKELINGEN IN DE BIODYNAMISCHE
VOEDSELKETEN #OASES VAN HOOP EN VERBINDING

HOE KRIJG JE HET DEMETER KEURMERK?

Normen en richtlijnen

Stichting Demeter verzorgt de certificering van het Demeter keurmerk. De Biodynamic Federation Demeter International stelt de normen en richtlijnen op hoofdlijnen vast en vervolgens bepaalt de Demeter Voorwaarden Commissie (DVC) van Stichting Demeter hoe die regels in Nederland en Vlaanderen worden geïnterpreteerd. Ook kan de DVC zelf aanvullende voorwaarden opstellen, passend bij de Nederlands-Vlaamse situatie. De richtlijnen en normen van het Demeter keurmerk zijn continu in ontwikkeling om zo goed mogelijk in te kunnen spelen op vragen vanuit de (internationale) praktijk en vanuit de samenleving.

Licentie

Wanneer een bedrijf een licentie aanvraagt, gaat Stichting Demeter er op bezoek. Daarna vindt de beoordeling plaats door de Demeter Licentie Commissie (DLC). Na het verkrijgen van een licentie volgen er onafhankelijke controles (afhankelijk van het risicoprofiel jaarlijks of om het jaar) vanuit geaccrediteerde controleorganisaties. Wanneer inspecteurs afwijkingen rapporteren, worden die besproken in de DLC en wordt beslist of bedrijven wel of geen certificaat krijgen. De DLC kan ook ontheffingen afgeven en sancties opleggen, waaronder boetes. Bij ernstige en aanhoudende overtredingen raakt het bedrijf zijn licentie kwijt en dus het recht om het keurmerk te voeren.

DEMETER KERNWAARDEN

#LEVENDE BODEM

- Bemesting gericht op evenwicht (max. 112 kg N/ha)
- Verbod op stomen van de grond
- Geen gangbare (drijf)mest
- Ruime vruchtwisseling en toepassing van groenbemesting

#DIERENWELZIJN

- Verplichte weidegang
- Max. 5 leghennen per m² leefoppervlakte
- Hele granen voor kippen

#INTEGRITEIT VAN DIEREN

- Verbod op onthoornen koeien en geiten en knippen van snauvels en staarten
- 2 hanen per 100 hennen

- Verbod op extreme vleesrassen
- Verbod op reproductie via embryotransplantatie

#LEVENSKRACHT

- Toepassing van BD-preparaten
- Minimaal 10% van het areaal voor natuur & biodiversiteit
- 100% biologisch voer en gebruik van biologisch stro
- Bedrijfseigen voer en mest of door samenwerking met partnerbedrijf
- GGO-vrij (ook geen protoplastfusie, een GGO-gerelateerde veredelingsstechniek die binnen biologische normen wel mag)

#VERWERKING

- Van de ingrediënten is min. 90% van Demeter-kwaliteit, tenzij expliciet anders vermeld
- Verpakkingsmateriaal van PVC of met nano-deeltjes is verboden. Groente en fruit wordt niet meer in plastic verpakt (onthefing mogelijk tot 01-01-2024)
- Verpakkingen worden beoordeeld op milieu- en kwaliteitsaspecten
- Als geur- en smaakstoffen zijn alleen kruiden, specerijen en pure extracten toegestaan
- Melk mag niet worden gehomogeniseerd
- Conservering op basis van nitriet, citroenzuur en ascorbinezuur

(vitamine C) is niet toegestaan

- Extrusie door middel van hoge druk en/of hoge temperatuur is niet toegestaan
- Het gebruik van een magnetron is niet toegestaan
- Beperkingen in het gebruik van (proces)hulpstoffen zoals antischuimmiddelen en ethyleengas (alleen toegestaan voor rijpe bananen)
- Beperkingen in toegestane zoetstoffen

Een volledig overzicht van normen en richtlijnen staat in het Handboek Demeter Voorwaarden, te downloaden via stichtingdemeter.nl

COLOFON

De Demeter Monitor 2021-2022 is een uitgave van Stichting Demeter, BD-Vereniging, Stichting BD Grondbeheer, Aeres Warmonderhof en Stichting Kraaybeekerhof.

September 2022

Redactie: Bert van Ruitenbeek (hoofdredacteur), Ellen Winkel (eindredacteur)

Tekst: Jorien Quirijnen (p16), Annelijn Steenbruggen (p17), Kitty Peetoom (p18), Leonie Joosting Bunk (p19), Ellen Winkel (overig)

Research data: Eric Brendel (IBISoft)
Fotografie: GAOS (coverfoto), Shutterstock (p2), Michiel Wijnbergh (p12), Stichting demeter (p13), Ellen Winkel (p13), Joke Doorschodt (p13), Annelijn Steenbruggen (p 15, 17), Ferm (p16), Aeres Warmonderhof (p18), Kraaybeekerhof (p19)

Vormgeving: Gerda Peters, Fingerprint

Copyrights: Vermeld bij overname van gegevens uit deze uitgave de bron: Demeter Monitor 2021-2022.

Bronnen en disclaimer: De cijfers van landbouw, handel en verwerking zijn met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld uit de database van Stichting Demeter, waarin de gegevens van de licentiehouders zijn opgeslagen, en de database van Biodynamic Federation Demeter International. Andere bronnen zijn Skal en CBS. Aan de cijfers in deze Demeter Monitor kunnen geen rechten worden ontleend.

Deze Demeter Monitor is mede mogelijk gemaakt door

Triodos @Bank

demeter

DEMETER is sinds 1928 het internationale keurmerk voor producten uit de biodynamische (BD) landbouw. Een holistische benadering staat hierbij centraal. Biodynamische landbouw gaat verder dan 'gewoon biologisch': de Demeter normen en richtlijnen vormen een aanvulling op de Europese wetgeving voor biologische landbouw.

4 Demeter landbouw in cijfers

8 Demeter handel en verwerking

10 Overzicht van boerderijen en handels- en verwerkingsbedrijven

12 Biodynamische organisaties

14 Stichting Demeter

16 BD-Vereniging

17 BD Grondbeheer

18 Aeres Warmonderhof

19 Kraaybeekerhof

DEMETER LANDBOUW IN CIJFERS

In 10 jaar tijd groeide het aantal Demeter boerderijen in Nederland gestaag met 29%, terwijl het areaal met 81% steeg. Bedrijven worden dus steeds groter: van gemiddeld 42,9 ha in 2011 naar 60,3 ha in 2021.

Sinds 2011 nam het aantal biodynamische boerderijen (gecertificeerde bedrijven en aspiranten samen) toe van 120 naar 155 (zie figuur 1.1). Per jaar kwamen er gemiddeld drie boerderijen bij, zo ook in 2021, met 7 nieuwkomers en 4 stoppers.

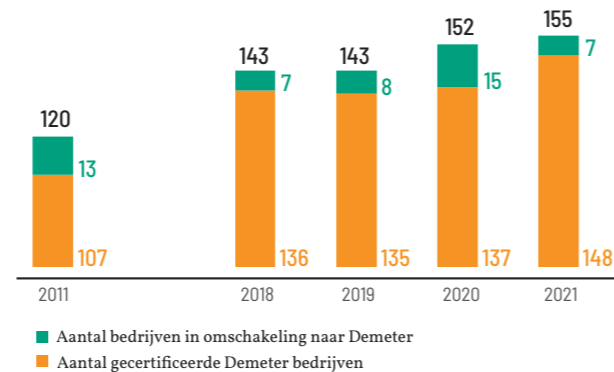
Aspiranten zijn bedrijven die zich nieuw bij Stichting Demeter hebben aangesloten en nog niet aan alle voorwaarden voldoen. Hun producten krijgen nog niet het Demeter merk. Meestal krijgen ze na ongeveer een jaar hun certificaat. Een overzicht van alle boerderijen vind je op pagina 10.

Het areaal steeg in 10 jaar van 5150 naar 9340 hectare (zie figuur 1.2). In 2021 kwam er 610 hectare bij, een groei van 7% in het afgelopen jaar. Deze toename is deels van nieuwe bedrijven en deels van bestaande bedrijven die uitbreiden. Het gemiddelde oppervlak groeide in 2021 naar 60,3 hectare, een stijging van 40% in 10 jaar (zie figuur 1.3). Ter vergelijking: een biologisch bedrijf was in 2021 gemiddeld 37,7 hectare en een gangbaar bedrijf 34,8 hectare (bron: Skal en CBS).

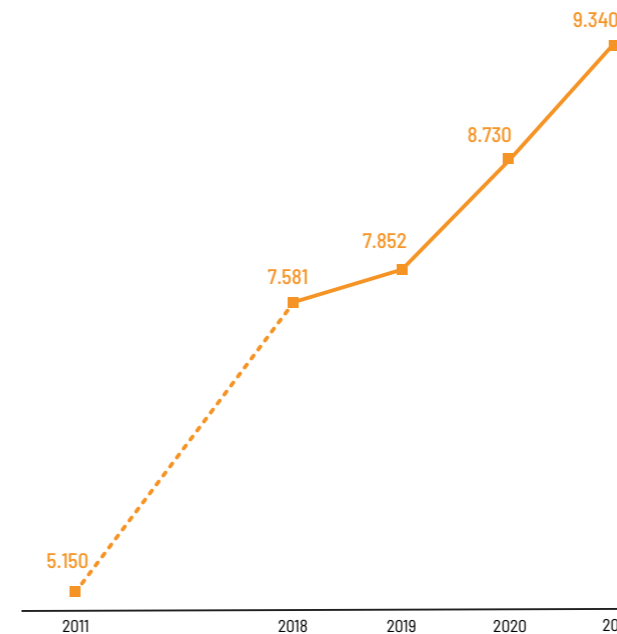
De peildatum van de cijfers in deze monitor is 31 december 2021. Waar in de figuren 2021 staat, wordt 31 december 2021 bedoeld. In deze monitor zijn actualiteiten meegenomen van zomer 2021 tot zomer 2022.

Figuur 1.4 laat zien dat de biodynamische landbouw zeer ongelijk over Nederland is verdeeld: Flevoland is de provincie met verreweg het grootste Demeter areaal (2185 ha) en het meeste bedrijven (24), terwijl in Limburg slechts drie Demeter bedrijven zijn met samen 99 hectare.

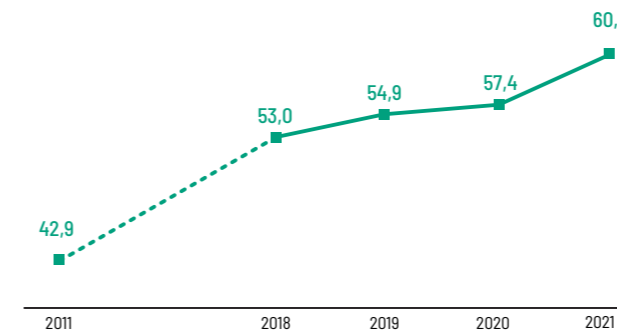
Biodynamische boerderijen hebben naast het Demeter keurmerk ook altijd verplicht het biologisch keurmerk. Het totale biologische areaal inclusief land in omschakeling was in 2021 83.356 hectare (bron: Skal). Hiervan wordt 11,2% door biodynamische boeren bewerkt (zie figuur 1.5). Van de totale oppervlakte Nederlandse landbouwgrond (1.812.000 ha, bron: CBS) is 4,6% biologisch of in omschakeling en 0,5% van het totale areaal is (aspirant) Demeter. Flevoland loopt ver vooruit op deze cijfers: 14% van het totale landbouwareaal in deze provincie is biologisch en 2,5% biodynamisch. Van het biologisch areaal in Flevoland is 17% biodynamisch.

Figuur 1.1 Gecertificeerde Demeter landbouwbedrijven en aspiranten in Nederland

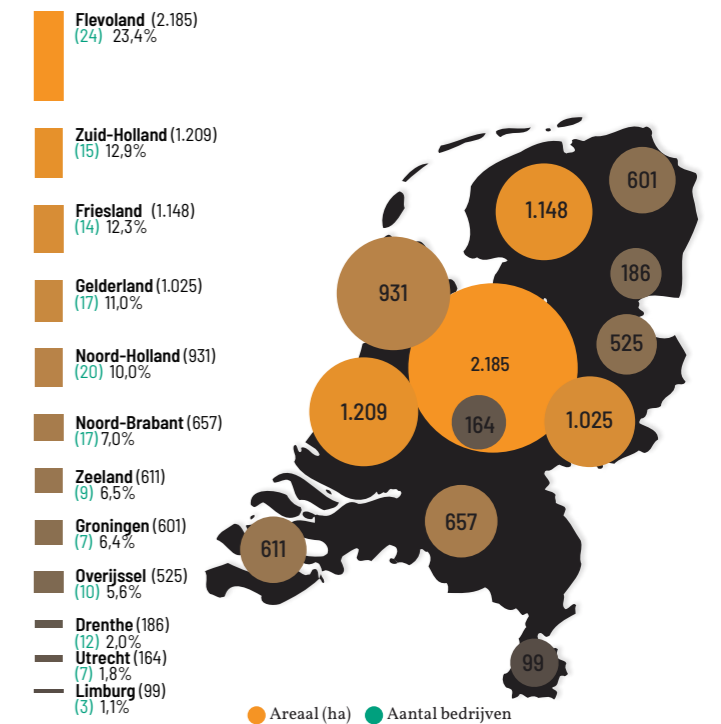

Figuur 1.2 Areaal (ha) van Demeter bedrijven inclusief aspiranten in Nederland

Figuur 1.3 Gemiddeld areaal (ha) per Demeter bedrijf inclusief aspiranten in Nederland

21% van de biodynamische boerderijen is een zorgboerderij. Tien jaar geleden was dat 30%.

Figuur 1.4 Areaal (ha) en aantal Demeter bedrijven inclusief aspiranten per provincie eind 2021

Van de 155 biodynamische boerderijen houden 33 zich bezig met zorg, ofwel 21% (zie figuur 1.6). In vergelijking met 10 jaar geleden is dit aandeel gedaald. In 2011 was ongeveer 30% van de biodynamische boerderijen een zorgboerderij. Zorglandbouw heeft zich halverwege de vorige eeuw ontwikkeld vanuit de antroposofische gehandicaptenzorg en biodynamische boerderijen hebben een pioniersrol vervuld bij de ontwikkeling van zorgboerderijen.

Demeter in Vlaanderen

België heeft geen eigen organisatie voor de certificering van biodynamische bedrijven en daarom richt Stichting Demeter zich ook op Vlaanderen. In 2021 zijn er twee Demeter bedrijven bijgekomen; het aantal groeide van zes naar acht (zie figuur 1.7). Het zijn er nu vier meer dan 10 jaar geleden.

Veldkleur is het eerste bloementeeltbedrijf in Vlaanderen met een Demeter licentie. Alle Vlaamse Demeter bedrijven hebben rechtstreeks contact met de consument via boerderijwinkels, markten en/of bezorgsystemen.

Er is afgelopen jaar een nieuwe Collegiale Toetsing groep (zie pag 15) bij gekomen, zodat er nu drie groepen actief zijn. Hieraan doen, naast de acht boerderijen met Demeter licentie, nog tien andere boerderijen mee die zichzelf wel verbonden voelen met biodynamisch, maar geen keurmerk hebben aangevraagd. Dit is voor hen minder belangrijk, omdat ze rechtstreeks aan de consument leveren. Bovendien is de bekendheid van Demeter in Vlaanderen gering. Een aantal Vlaamse boeren en tuinders die zich wel hebben laten certificeren willen nu intensiever samenwerken met Stichting Demeter om met promotie van Demeter aan de slag te gaan.

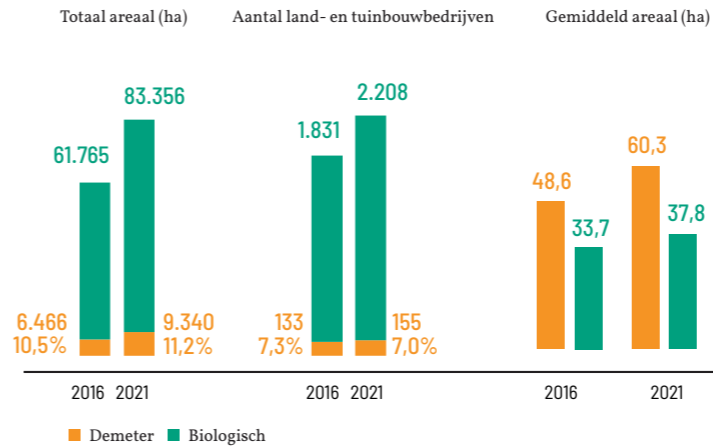
Bij Landwijzer, het opleidingscentrum voor bio(dynamische) landbouw, groeit de interesse van studenten voor biodynamisch. Ook andere activiteiten oogsten veel belangstelling, zoals de twee leesgroepen die gezamenlijk de Landbouw cursus van Rudolf Steiner bestuderen, en de Zomerschool, een jaarlijks weekend bij boerderij de Kollebloem waar nieuwe én ervaren boeren hun kennis over de biodynamische landbouw verdiepen en ervaringen uitwisselen.

Demeter wereldwijd

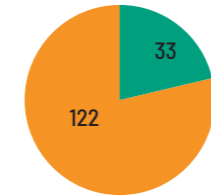
Demeter is een internationale beweging met 7050 boerderijen (aspiranten niet meegeteld; elders in deze Monitor zijn die wel meegeteld) en 1162 handels- en verwerkingsbedrijven in 65 landen op alle continenten. Wereldwijd gaat het om ongeveer 227.000 hectare eind 2021 (zie figuur 1.8). In de afgelopen tien jaar is dit areaal 57% gestegen en kwamen er 2.400 nieuwe boeren bij (een groei van 52%). Het gemiddelde oppervlak per bedrijf is 32 hectare. Vooral Demeter bananen en wijn zitten in de lift. Echter door de recente stijgende voedsel- en energieprijzen en daarmee dalende koopkracht lijkt de groei stil te vallen.

In 19 landen zijn biodynamische certificeringsorganisaties gevestigd. Aspiranten en licentiehouders in overige landen staan rechtstreeks onder controle bij de Internationale Certificeringsorganisatie (ICO) van de Biodynamic Federation Demeter International (BFDI). Sinds deze federatie twee jaar geleden is opgericht, hebben naast de 19 landen met certificeringsorganisaties ook biodynamische organisaties in 17 andere landen inspraak bij de jaarlijkse Members Assembly waar nieuwe ontwikkelingen en aanvullende normen, ook op sociaal gebied, worden besproken. Zo is in 2021 een minimumprijs afgesproken voor bananen met als doel de producenten een 'living wage' te bieden, een loon dat een fatsoenlijke levensstandaard mogelijk maakt. De samenwerking in de federatie stimuleert organisaties om in eigen land werk te maken van certificering en het ontwikkelen van een lokale markt. Zo is de vereniging in Maleisië heel actief en heeft net een boek uitgebracht over introductie van biodynamisch.

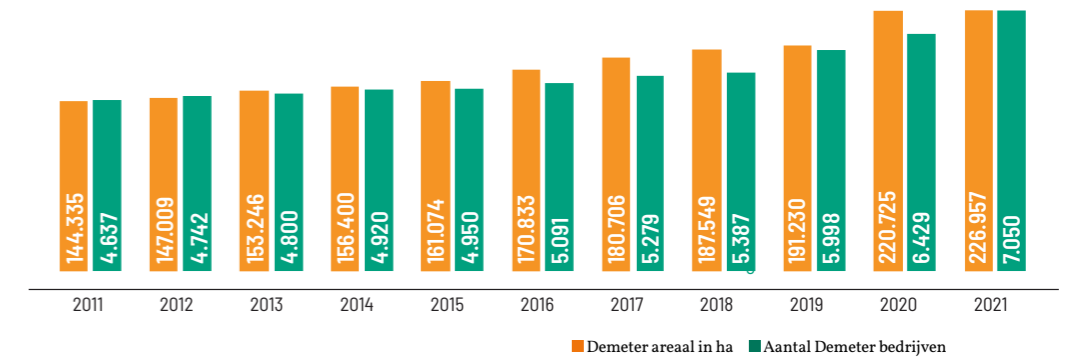
Boeren en andere betrokkenen bij de biodynamische landbouw ontmoeten elkaar jaarlijks (al bijna 100 jaar) bij de internationale biodynamische landbouwconferentie in Dornach. Uitwisseling van ervaringen en kennis, ook met boeren uit China, India, Mexico, Finland, etc. werkt inspirerend en blikverruimend. De (online-)conferentie in februari 2022 ging over kwaliteit van biodynamisch voor aarde en mens.

Figuur 1.5 Aandeel van Demeter binnen de totale biologische land- en tuinbouw in Nederland eind 2016 en eind 2021

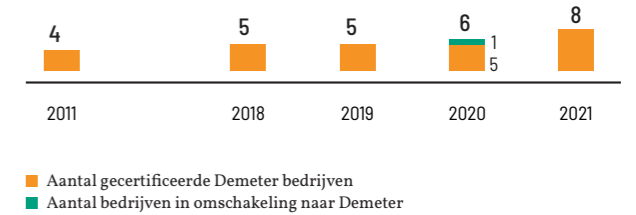

Figuur 1.6 Het aandeel zorgboerderijen van alle biodynamische bedrijven in Nederland eind 2021

Figuur 1.8 De ontwikkeling van het wereldwijde Demeter areaal (ha) en het aantal boerderijen. In deze figuur zijn de aspiranten niet meegeteld; in de andere figuren in deze Monitor wel (Bron: Biodynamic Federation Demeter International)

Demeter is 'de vlag en het keurmerk' van een internationale landbouwbeweging met 7050 boerderijen op 227.000 hectare in 65 landen op alle continenten

Figuur 1.7 Aantal Demeter landbouwbedrijven in Vlaanderen

DEMETER HANDEL EN VERWERKING

Sinds 2017 is het aantal Demeter handels- en verwerkingsbedrijven in Nederland en Vlaanderen met ruim de helft gegroeid: van 71 naar 109. De ‘broederhaantjes’ zijn een voorbeeld van hoe de sector bouwt aan haar idealen.

Voortdurend werken aan ontwikkeling is de kracht van de biodynamische sector. Zo streven de biodynamische bakkers naar een regionale broodketen en kiezen zij voor Nederlands graan bij het bakken van Demeter brood.

In de Demeter pluimveeketen hebben alle ketenpartners – van boeren tot winkels – de handen ineen geslagen om te voorkomen dat haantjes (de broertjes van de legkippen) als eendagskuikens vernietigd worden. Alle Demeter ‘leghaantjes’ worden nu opgefokt tot vleeshaan. Gezamenlijk hebben de ketenpartijen afgesproken om de eierprijs te verhogen, zodat het vlees betaalbaar blijft. De gedachte hierachter is dat iedereen die eieren eet ook verantwoordelijk is voor een respectvolle behandeling van hanen die nu eenmaal bij de productie van eieren horen.

Ontwikkelingsgesprekken

Het blijven bouwen aan biodynamische idealen staat centraal bij de ontwikkelingsgesprekken die Stichting Demeter sinds twee jaar voert met de handels- en verwerkingsbedrijven. Hierdoor ontstaat binnen de bedrijven meer aandacht en enthousiasme om zich te verblijven verbeteren op aspecten als duurzaamheid en sociale waarden. Bovendien leiden de gesprekken tot een sterkere verbinding met Stichting Demeter en andere bedrijven in de keten. Ook knelpunten komen aan de orde. Zo is de nieuwe, internationale regel dat groente en fruit niet meer in plastic mogen worden verpakt, een mooie stap vooruit in duurzaamheid, maar voor de AGF-keten soms wel een zoektocht. Het laseren van de schil (waardoor meer

In twee jaar steeg de omzet van verwerkte Demeter producten met 28% en van handelsproducten met 38%

producten onverpakt konden blijven) wordt door Demeter internationaal niet meer toegestaan vanwege mogelijke vermindering van de voedselkwaliteit.

De sector groeit

Stichting Demeter heeft in 2021 18 nieuwe licenties uitgegeven aan handels- en verwerkingsbedrijven. Daarnaast vielen zes bedrijven af. Zo groeide het aantal van 97 naar 109 (zie figuur 2.1). Hiervan zijn negen bedrijven in Vlaanderen gevestigd. Namen van alle bedrijven staan op pagina 11.

Naast handels- en verwerkingsbedrijven zijn er ook boerderijverwerkers die bijvoorbeeld kaas maken of kruiden drogen en verpakken. Eind 2021 waren er 38 boerderijverwerkers (waarvan twee in België), drie meer dan vorig jaar.

Alle Demeter licentiehouders hebben ook een biologische licentie. Eind 2021 stonden in Nederland bij Skal 3305 (boerderij)verwerkers geregistreerd (zie figuur 2.2). Van deze bedrijven heeft 4,1% ook een Demeter licentie. In vergelijking met vijf jaar geleden is het aantal Demeter bedrijven met 51% gestegen, terwijl het aantal biologische bedrijven 33% groeide.

Naast licentiehouders zijn er ook ruim 60 loon- en contractbedrijven, die diensten verlenen aan licentiehouders. Zij persen bijvoorbeeld sap of maken kaas of mosterd voor een licentiehouders. Ze hebben een contract met de licentiehouders, maar hebben zelf geen Demeter licentie. Wel worden ze door Stichting Demeter gecontroleerd.

Omzetten bleven fors toenemen

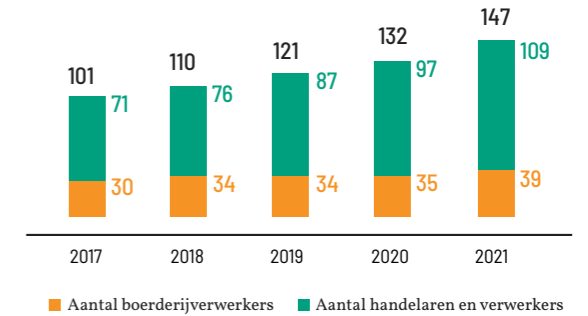
Het jaar 2021 stond nog sterk onder invloed van de corona maatregelen. Restaurants waren lange tijd gesloten en er werd meer geld aan kwaliteitsproducten besteed. Er was veel aandacht voor het belang van goede voeding voor het verhogen van de weerstand. Al met al was er een flinke stijging van omzetten in de biologische speciaalzaken, waar producten onder Demeter merk worden verkocht. De omzet van Demeter producten die handelaren, verwerkers en boerderijverwerkers zelf verwerken of verpakken, steeg in 2021 met 23%: van 19 naar 22,2 miljoen euro (zie de groene en oranje lijn in figuur 2.3).

Sinds 2019 geven handelaren en verwerkers ook door wat zij – naast de door hen zelf verwerkte en verpakte omzet – aan Demeter producten verhandelen. Deze handelsomzet is in twee jaar sterk gegroeid, van 39 naar 54 miljoen euro, een stijging van bijna 40%. Maar de eerste helft van 2022 geeft een ander beeld. Er wordt weer veel meer buiten de deur gegeten (waar het aandeel bio en zeker Demeter nog heel klein is) en door de snel stijgende kosten van energie en grondstoffen, voornamelijk vanwege de oorlog in Oekraïne, zijn de voedselprijzen sterk gestegen en staat de koopkracht van veel Nederlanders onder druk. Dat heeft gevolgen voor de verkoop van biologische en biodynamische producten. Cijfers hiervan zijn echter nog niet bekend.

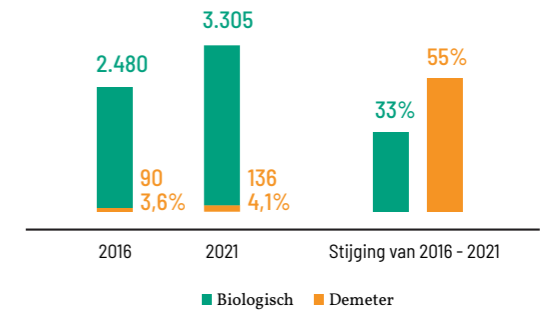
Omzetcijfers van licentiehouders

Handelaren en (boerderij)verwerkers met een Demeter licentie geven aan Stichting Demeter ieder jaar door hoeveel omzet (*) zij hebben gerealiseerd aan producten die ze zelf hebben verwerkt of (her)verpakt, bijvoorbeeld de productie van kaas, brood, sap of muesli. Sinds 2019 geven handels- en verwerkingsbedrijven ook door hoeveel omzet (**) zij verhandelen aan Demeter producten (niet hun eigen geregistreerde producten), bijvoorbeeld sap van een licentiehouders uit Duitsland dat door een Nederlandse licentiehouders wordt verkocht. Maar ook de omzetten van handelaren in onverpakte AGF die als Demeter is verkocht valt onder deze handelsomzet.

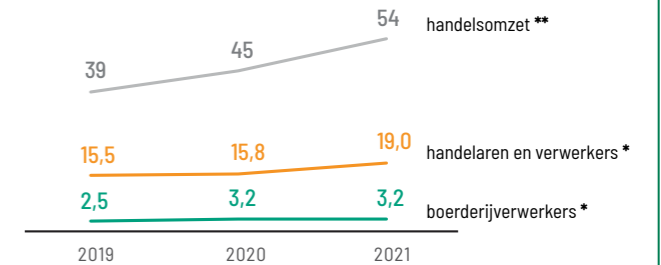
Deze figuur laat zien hoe de Demeter omzet zich bij de licentiehouders ontwikkelt door de jaren heen, maar deze cijfers zijn niet vergelijkbaar met consumentenbestedingen in winkels en andere verkooppunten. Die omzetcijfers zijn niet bekend.

Figuur 2.1 Aantal licentiehouders in Nederland en Vlaanderen

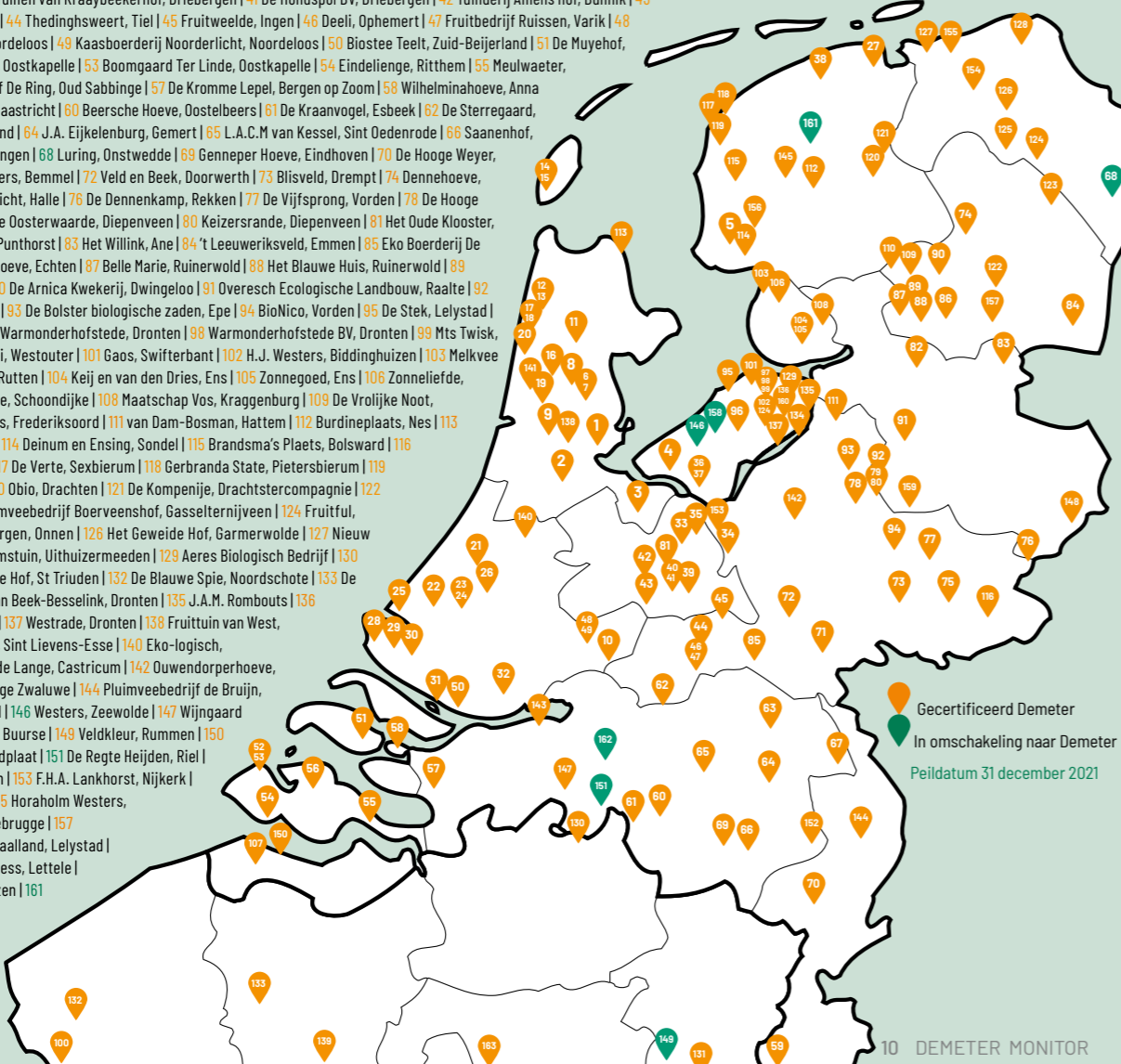
Figuur 2.2 Het aandeel Demeter van het totale aantal biologische handelaren en (boerderij)verwerkers in Nederland in 2016 en 2021

Figuur 2.3 Omzet van Demeter handelaren, verwerkers en boerderijverwerkers in Nederland en Vlaanderen (in miljoen euro)

BIODYNAMISCHE BOERDERIJEN

1 De Stadshoeve, Amsterdam | 2 Ridammerhoeve, Amstelveen | 3 Land en Boschzicht, 's-Graveland | 4 De Stadsboerderij, Almere | 5 Gerritsma Smink, Elahuizen | 6 Biologisch Fruitbedrijf Konijn, Z.O. Beemster | 7 Sonnevanc, Beemster | 8 Firma- Zijp-Melse, De Rijp | 9 JW Rutte, Zaandam | 10 Tuinderij Moervliet, Breda | 11 Veelust, Hensbroek | 12 De Lepelaar, St. Maarten | 13 Buitenplaats, Eenigenburg | 14 Sint Donatus, Den Burg | 15 Novalishoeve, Den Hoorn | 16 Natuurlijk Genoegen, Driehuizen | 17 De Noorderhoeve, Schoorl | 18 Raphaelstichting Scorlewald, Schoorl | 19 De Rodenburghoeve, Uitgeest | 20 De Klompenhoeve, Egmond a/d Hoef | 21 C.T.M. van Swieten, Stompwijk | 22 Druivenwekerij Nieuw Tuinzicht, Den Hoorn | 23 Van Paassen - van Balkom, Oude Leede | 24 Hoeve Biesland, Delfgauw | 25 Be-Leaf, 's-Gravenzande | 26 Weleda, Zoetermeer | 27 Timpelsteed, Engwierum | 28 A. de Winter, Oostvoorne | 29 Frank de Koning, Tinte | 30 Poldervaart BV, Vierpolders | 31 PC v/d Erve Biologische Akkerbouw, Goudswaard | 32 Nieuw Bonaventura, 's-Gravendeel | 33 Het Derde Erf, Soest | 34 Schoonderbeek, De Glind | 35 De Heerlijkheid Groot Weede, Hoogland | 36 De Korenbloem, Zeewolde | 37 De Zonnehoeve, Zeewolde | 38 Bakker bio, Munnekezijl | 39 A8, Doorn | 40 Tuinen van Kraaybeekerhof, Driebergen | 41 De Hondspol BV, Driebergen | 42 Tuinderij Amelis'hof, Bunnik | 43 Groentekwekerij SchalkwijkBV | 44 Thedinghsweert, Tiel | 45 Fruitweelde, Ingen | 46 Deeli, Ophemert | 47 Fruitbedrijf Ruissen, Varik | 48 Hoeve Catherine Elisabeth, Noordeloos | 49 Kaasboerderij Noorderlicht, Noordeloos | 50 Biostee Teelt, Zuid-Beijerland | 51 De Mueyehof, Nieuwerkerk | 52 C.V. Ter Linde, Oostkapelle | 53 Boomgaard Ter Linde, Oostkapelle | 54 Eindelienghe, Ritthem | 55 Meulwaeter, Kruijningen | 56 Fruitteeltbedrijf De Ring, Oud Sabbinge | 57 De Kromme Lepel, Bergen op Zoom | 58 Wilhelminahoeve, Anna Jacobapolder | 59 De Poshoof, Maastricht | 60 Beersche Hoeve, Oostelbeers | 61 De Kraanvogel, Esbeek | 62 De Sterregaard, Hedel | 63 De Boomgaard, Zeeland | 64 J.A. Eijkelenburg, Gemert | 65 L.A.C.M van Kessel, Sint Oedenrode | 66 Saanenhof, Heeze | 67 De Watertuin, Groeningen | 68 Luring, Onstwedde | 69 Gennep Hoeve, Eindhoven | 70 De Hooge Weyer, Baexem | 71 Doornik Natuurakkers, Bemmel | 72 Veld en Beek, Doorwerth | 73 Blisveld, Drempel | 74 Dennehoeve, Hooghalen | 75 Boerderij Ruimzicht, Halle | 76 De Dennenkamp, Rekken | 77 De Vijfsprong, Vorden | 78 De Hooge Kamp, Beemte Broekland | 79 De Oosterwaarde, Diepenveen | 80 Keizersrande, Diepenveen | 81 Het Oude Klooster, Werkhoven | 82 De Zonnehorst, Punthorst | 83 Het Willink, Ane | 84 't Leeuweriksveld, Emmen | 85 Eko Boerderij De Lingehof, Randwijk | 86 Naoberhoeve, Echten | 87 Belle Marie, Ruinerwold | 88 Het Blauwe Huis, Ruinerwold | 89 Saanting Meyling, Ruinerwold | 90 De Arnica Kwekerij, Dwingeloo | 91 Overesch Ecologische Landbouw, Raalte | 92 Overkempe, De Seizoenen, Olst | 93 De Bolster biologische zaden, Epe | 94 BioNico, Vorden | 95 De Stek, Lelystad | 96 De Zonneboog, Lelystad | 97 Warmonderhofstede, Dronten | 98 Warmonderhofstede BV, Dronten | 99 Mts Twisk, Dronten | 100 Wijngoed De Valleij, Westouter | 101 Gaos, Swifterbant | 102 H.J. Westers, Biddinghuizen | 103 Melkvee bedrijf Keurentjes-Pietersma, Rutten | 104 Keij en van den Dries, Ens | 105 Zonnegoed, Ens | 106 Zonnelliefde, Bant | 107 Risseeuw Jentohoeve, Schoondijke | 108 Maatschap Vos, Kraggenburg | 109 De Vrolijke Noot, Wapserveen | 110 Villa Sterrebos, Frederiksoord | 111 van Dam-Bosman, Hattem | 112 Burdineplaats, Nes | 113 Dijkgatshoeve, Wieringerwerf | 114 Deinum en Ensing, Sondel | 115 Brandsma's Plaets, Bolsward | 116 Ekoboerderij Arink, Lievele | 117 De Verte, Sexbierum | 118 Gerbranda State, Pietersbierum | 119 Harmannahoeve, Hariingen | 120 Obio, Drachten | 121 De Kompenije, Drachtstercompagnie | 122 Hansketien, Mantinge | 123 Pluimveebedrijf Boerveenshof, Gasselternijveen | 124 Fruitful, Biddinghuizen | 125 B. Steenberg, Onnen | 126 Het Geweide Hof, Garmerwolde | 127 Nieuw Bromo, Hornhuizen | 128 De Eemstuijn, Uithuizermeeden | 129 Aeres Biologisch Bedrijf | 130 Widar, Merksplas | 131 De Nieuwe Hof, St Triuden | 132 De Blauwe Spie, Noordschote | 133 De Wassende Maan, Deinze | 134 van Beek-Besselink, Dronten | 135 J.A.M. Rombouts | 136 Nieuwenhuyzen, Biddinghuizen | 137 Westrade, Dronten | 138 Fruittuin van West, Amsterdam | 139 De Kollebloem, Sint Lievens-Esse | 140 Eko-logisch, Roelofsarendsveen | 141 Mooij-de Lange, Castricum | 142 Ouwendorperhoeve, Garderen | 143 van der Spek, Lage Zwaluwe | 144 Pluimveebedrijf de Bruijn, Leunen | 145 Boer Brunia, Raerd | 146 Westers, Zeewolde | 147 Wijngaard Dassems, Chaam | 148 Zuiver, Buurse | 149 Veldkleur, Rummen | 150 Beiderwaen landbouw CV, Hoofdplaat | 151 De Regte Heijden, Riel | 152 Eureko Fruit BV, Helenaveen | 153 F.H.A. Lankhorst, Nijkerk | 154 Hildegardshof, Sauwerd | 155 Horaholm Westers, Hornhuizen | 156 Bokma, Smallebrugge | 157 Noorderbos, Tiendeveen | 158 Saalland, Lelystad | 159 Klein Swormink Rural Business, Lettele | 160 Rijk-Hartkamp, Biddinghuizen | 161 Louwsmar, Tytsjerk | 162 Sprankenhof, Udenhout | 163 Frisque Michel, Neerijse Huldenberg

HANDELS- EN VERWERKINGSBEDRIJVEN MET EEN DEMETER LICENTIE IN 2021

N: nieuw in 2021 (B): België

Handelaren en verwerkers

Biofresh Belgium MV/SA | Gavere (B)
 Ets. Mandy-Mapol | Uccle (B)
 Fritz Vanlerberghe | Passendale (B)
 H3 Consulting - De Natuur keuken BV | Schorisse (B)
 Molens Vermeulen | Oosterzele (B)
 Noble-House NV | Brasschaat (B)
 Thylbert bvba | Oedelem (B)
 TSH BV | Bredene (B) N
 Warmenbol cvba | Aartselaar (B)
 Aaldering Bio ui | Biddinghuizen
 Aaldering Trade BV | Biddinghuizen
 Aardappelgroothandel Jansen-Dongen BV | Tilburg
 Agrico (afd Bioselect) | Emmeloord
 Agrifirm NWE BV Apeldoorn | Apeldoorn
 AgroFair Benelux BV | Barendrecht
 Bakkerij Verbeek BV | Brummen
 Bbrood-4 B.V. | Amsterdam N
 BD Graan BV | Middenmeer
 BD-Totaal BV | Houten
 Beetz BV | Zeewolde
 Bidfood BV | Ede
 Bio Beta BV | Zeewolde
 Bio Freshi Produce BV | Breda
 Biostee BV. | Zuid-Beijerland N
 Biotropic BV | Bleiswijk N
 Biovoordeel | Baflo N
 Bio World BV | Poeldijk
 BIO-Center ZANN | Berkel en Rodenrijs
 Bio-Freshi BV | Dongen
 Bioorganisch Holland BV | Horn
 BioRey BV | Eindhoven
 BioRomeo BV | Ens
 Bolle en Bolle BV (Oxxafood) | Veenendaal

CIV Superunie BA | Beesd
 Clearspring Ltd. | Haulerwijk N
 Coöperatie "Nautilus Organic" UA | Emmeloord
 Cordier NL | Zoetermeer N
 De Grote Kamp BV | Volkel
 De Schakel Contractteelt BV | Helmond
 De Terp Trading | Erichem
 De Traay | Lelystad
 De Woeste Grond | Sellingen
 Deli Harmony | Hedel
 Delta Wines Nederland B.V. | Wad-dinxveen
 Do-it BV | Barneveld
 Eosta BV | Waddinxveen
 Fairtrasa Holland BV | 's-Gravenzande
 Fairtrasa Sustainable Food BV. | Garyp
 Flevolof BV | Espel
 Flevosap BV | Biddinghuizen N
 Fresh Way of thinking BV | Lutjebroek
 Gebr. Rademaker BV | De Hoef
 Global Organics Europe BV | Amsterdam
 Goodfoods BV | Rooden N
 GreenFood50 BV | Sluiskil N
 Green Organics BV | Dronten
 Gourmet CV | Grootebroek N
 Haganop BV | Tollebeek
 Heegsma BV | Lemmer
 Hermus Made BV | Made
 Het Blauwe Huis BV verwerking | Ruinerwold
 Het Zonnelied | Zeewolde
 Hofweb | Biddinghuizen
 Holland Pharma | Borculo
 Hortica BV | Andijk
 IPOKI BV | Ridderkerk
 Ithaka Organic | Tiel
 Joannusmolen BV | Cuijk
 Just Organic Service & Trading BV | Hoorn
 Kaaslust BV | Oosterwolde
 Kaasmakerij Henri Willig BV |

Heerenveen
 Laarakker Bio BV | Well
 Lema VOF | Prinsenbeek N
 Maasover Cold Store BV | Waspik
 Machandel BV | Haulerwijk
 NaNa Bio BV | Helmond
 Nature Bio Foods BV | Maasvlakte Rotterdam
 Natuurplan BV | Holten
 Odin Groothandel B.V.
 Geldermalsen | Geldermalsen
 Oerlemans Foods Waalwijk BV | Waalwijk
 Onze Bio Slager | Breda
 Orange Import BV | Marknesse N
 Organic Flavour Company BV | Veenendaal
 Organic Goatmilk Coöperatie | Rijen
 OTC Organics BV | Dronten
 Polderfresh Verwerking | Espel N
 Respect4food BV | Made
 Reudink BV | Lochem
 Rossano Wijnimport | Nuene
 Rouveen Kaasspecialiteiten | Rouveen
 RSQ Bio-B.V. | Schoondijke N
 Schulp vruchtensappen | Breukelen
 SIGuRIDna | Wognum
 Sligro Food Group Nederland BV | Veghel
 Stoker Vogelaar BV | Biddinghuizen
 Top Fresh Handel BV | Kraggenburg
 Tradin | Amsterdam
 TVA Organics B.V. | Zeewolde
 Twisk Organic Trade BV | Dronten
 Udea BV | Veghel
 Van der Weijden Bio | Biddinghuizen
 Van Woerden Flevo BV | Biddinghuizen N
 Vandersterre Holland B.V. | Bodegraven N
 vanRijsingensource BV | Helmond

Weerribben Zuivel BV | Nederland
 WeGrowOrganic | Zeewolde
 Xenia Europa BV | Oss N
 Zonnemaire Biol. Bakkerij Ad van der Westen BV | Waspik
 Zonnespelt | Lelystad

Boerderijverwerkers

Widar Fonds VZW | Merksplas (B)
 Wijngoed De Valleij | Westouter (B) N
 Dijkgatshoeve, Raphaelstichting | Wieringerwerf
 Ekoboerderij Arink | Lievele
 Eureko Fruit BV | Helenaveen N
 Nieuw Bromo / Waddenmax | Hornhuizen
 Fruitteeltbedrijf De Ring | Oud Sabbinge
 Fruitweelde BV | Ingen
 Hansketien | Mantinge
 Kaasboerderij Noorderlicht | Noordeloos
 Klein Swormink Rural Business | Lettele N
 Luring | Onstwedde N
 Maatschap Nieuw Bonaventura | 's Gravendeel
 Mts Twisk | Dronten
 Noorderbos VOF | Tiendeveen N
 Novalishoeve | Den Hoorn
 Pluimveebedrijf Boerveenshof | Gasselternijveen
 Ridammerhoeve | Amstelveen
 Saanenhof | Heeze
 Seaking Rotterdam BV (Deeli Fruits and Honey) | Ophemert
 Sprankenhof | Udenhout N
 Warmonderhofstede | Dronten
 Wilhelminahoeve | St Philipsland N
 Zonnegoed | Ens
 Zorgboerderij De Klompenhoeve | Egmond a/d Hoef
 Zorgboerderij Naoberhoeve | Echten
 Zuiver | Buurse

BIODYNAMISCHE ORGANISATIES

verbreden de samenwerking

Met het Groenboerenplan laten bio(dynamische) en agro-ecologische boeren zien dat er toekomstperspectief is. De samenwerking rond vergroening van de landbouw heeft zich in het afgelopen jaar versterkt én verbreed.

Klaas van Egmond bij de klimaat-themadag: 'De enige manier om echt van fossiel af te komen is om de ware prijs voor energie te vragen, zodat het verbruik sterk omlaag gaat. Vliegvlagen en kunstmest worden dan heel duur, en de markt, die nu op wereldschaal is georganiseerd, zal vanzelf regionaler worden.'

Stichting Demeter, BD-Vereniging en Aeres Warmonderhof. "Wij werken met oplossingen voor het klimaat", zei Klarien Klingen van de Toekomstboeren, "maar wij worden niet gezien." Extinction Rebellion activiste Roos Saat riep het publiek in de zaal op tot actie: "Laat iedereen zien dat de landbouw in Nederland toekomst heeft. Dat het anders moet, en vooral, dat het anders kan." Op het congres klonk de hartenkreet om het verhaal van de biodynamische en andere vormen van agro-ecologische landbouw en de kansen en oplossingen die zij bieden overal te vertellen. Een half jaar later werd daar met het Groenboerenplan een mooi begin mee gemaakt. (Een uitgebreid verslag van de themadag Ademen met de klimaatcrisis' is te lezen via stichtingdemeter.nl)

"Dit is natuurlijk waar we naar toe willen", zei stikstofminister van der Wal 6 juli 2022 bij de aanbieding van het Groenboerenplan met 10 punten voor een landbouw met toekomstperspectief. Ze noemde de groene boeren 'ambassadeurs'. Dat is een nieuw geluid uit Den Haag. Ook opvallend veel biodynamische boeren kwamen aan het woord in kranten en radio- en tv-programma's. De samenwerking rond dit plan als antwoord op de stikstofcrisis, met Stichting Demeter en de Federatie van Agro-ecologische boeren als gangmakers, heeft zijn vruchten afgeworpen. Zo mocht Stichting Demeter namens de partijen achter het Groenboerenplan aanschuiven bij de stikstof-gesprekken met Remkes.

Klimaat

Ook bij de twee **klimaatdemonstraties** van afgelopen jaar (6 november 2021 in Amsterdam en 19 juni 2022 in Rotterdam) lieten de groene boerenorganisaties gezamenlijk luid en duidelijk van zich horen vanuit het 'agro-ecologisch blok', waarbij veel BD-boeren en Warmonderhoffers meeliepen.

Het thema 'klimaat' stond tevens centraal bij de jaarlijkse **Demeter/BD-themadag** op 27 november 2021, georganiseerd door

Bert van Ruitenbeek (r) en Bregje Hamelynck (l) bieden het Groenboerenplan aan aan ministers Henk Staghouwer en Christianne van der Wal.

Oorlog in Oekraïne

Na het uitbreken van de oorlog in Oekraïne werd er vanuit de gevestigde landbouworganisaties gelobbyd om de agenda voor de verduurzaming van ons landbouw- en voedselsysteem – en met name de Europese Farm to Fork strategie voor meer biologische landbouw – in de ijskast te zetten 'om voedselzekerheid te garanderen'.

Maar de verstoring van de Russische en Oekraïense export laat juist glashelder zien hoe kwetsbaar de internationale voedselketens zijn, waarbij de landbouw afhankelijk is van import en externe inputs. Juist om de voedselzekerheid in de toekomst veilig te stellen is het van belang dat de landbouw verduurzaamt en regionaliseert. Tegelijkertijd moeten de productie en consumptie van vlees en zuivel drastisch verminderen. Greenpeace heeft deze boodschap in een brief mede namens de groene boeren verwoord, als inbreng voor het commissiedebat Landbouw, klimaat en voedsel op 30 maart 2022. De brief werd ondertekend door BD-Vereniging, Caring Farmers, het CSA Netwerk, de Federatie van Agro-ecologische Boeren, Milieudefensie, Oxfam Novib, Stichting Demeter, Toekomstboeren en het Wereld Natuur Fonds.

Elk jaar is het feest op de biodynamische akkers waar jong en oud komen Toekomst Zaaïen, in de weekenden van oktober. Het wordt georganiseerd door BD-Vereniging, Stichting Demeter, BD Grondbeheer en Stichting Zaadgoed.

BD-Vereniging en Stichting Demeter verzorgen samen een kraam op de BioVelddag op 23 juni 2022, waar ze onder meer vragen beantwoorden van biologische boeren die overwegen naar Demeter door te schakelen.

Stichting Demeter HET ROER MOET NÚ OM!

Stichting Demeter laat steeds meer van zich horen om duidelijk te maken hoe urgent de omvorming van het landbouw-voedselsysteem is. Tegelijkertijd blijft zij bouwen aan verdere ontwikkeling en promotie van Demeter.

'Het is lente en ons land kleurt ... bruin', was de titel van een van de blogs van Bert van Ruitenbeek, directeur van Stichting Demeter, in de tijd dat graslanden weer massaal werden doodgespoten met RoundUp. Hij stelde de invloedrijke lobby vanuit de agrochemie om verduurzaming van de landbouw te frustreren aan de kaak. Op social media werd het bericht massaal gedeeld. Nog meer belangstelling was er voor het filmpje waarin Roland van Marlen, bestuurslid van Stichting Demeter, tijdens de aandeelhoudersvergadering van de RABO bank het beleid van de bank scherp aanvalt. Stichting Demeter kiest steeds meer voor een activistisch geluid naar buiten toe en het luiden van de noodklok voor klimaat, dierenwelzijn, voedselzekerheid en biodiversiteit. Ze ondertekende brieven van Greenpeace, was zichtbaar aanwezig tijdens de klimaatdemonstraties en vormde de drijvende kracht achter het gezamenlijk aanbieden van het Groenboerenplan (zie pag. 12). Het aantal volgers op Facebook en Instagram groeide naar resp. 7500 en 2500, waarbij sommige berichten 25.000 mensen bereiken.

Zichtbaarheid van Demeter

Het creëren van meer bekendheid en zichtbaarheid van Demeter behoudt de volle aandacht. Nieuw zijn de veldbordjes die Stichting Demeter i.s.m. BD Grondbeheer heeft gemaakt. Ze laten voorbijgangers zien dat er een biodynamische bedrijf is dat samenwerkt met de natuur. De komende jaren wil Stichting Demeter op alle biodynamische bedrijven veldbordjes gaan plaatsen.

In biologische speciaalzaken is tijdens de Demeter weken in oktober een levensgrote kartonnen boerin geplaatst met daarbij de nieuwe

Demeter brochure 'Kies voor de landbouw voor de toekomst'. Ook een nieuw Demeter Magazine met inspirerende verhalen en achtergronden over Demeter lag in de Demeter weken in de winkels.

Een nieuwe manier om aan bekendheid van Demeter te werken was via het kunstproject 'Ahimsa, de rustende koe', een enorme stalen sculptuur die een rondreis maakt. Op de diverse locaties vinden gesprekken en discussies plaats. Hieraan gekoppeld verscheen de podcastserie 'Koe-Dialogen' met verdiepende gesprekken over ethiek en verduurzaming in de melkveehouderij.

Normen en licenties

Stichting Demeter heeft in 2021 31 nieuwe licenties afgesloten met boeren, handelaren en verwerkers. Hoe een bedrijf een licentie krijgt staat beschreven op pag 2. Voor de certificering in de landbouw zijn Rixt Derks en Matty Vink aangenomen.

De Demeter normen en richtlijnen blijven voortdurend in ontwikkeling. Hierover wordt gesproken bij de jaarlijkse internationale Members Assembly, waar afgevaardigden van 36 landen elkaar – online – ontmoeten. Actuele thema's zijn de herziening van normen voor bijhouden, het verminderen van de insleep van gangbaar stro op biodynamische bedrijven, een toekomstig verbod op het gebruik van fossiele brandstoffen in de glastuinbouw en een verbod op transport van producten per vliegtuig.

Internationaal is ook besloten dat het rantsoen voor herkauwers voortaan voor minstens 75% uit ruwvoer moet bestaan. Dit komt voort uit de wens dat dieren zo min mogelijk voer krijgen dat ook als voedsel voor de mens kan dienen. Ook is ruwvoer 'dier-eigener' voor herkauwers. De nieuwe norm bleek in de praktijk een te grote stap voor geitenhouders, want sommigen voeren wel 40% krachtvoer om economisch rendabel te zijn. Na een stevige maar constructieve discussie is besloten dat voor Nederland een uitzondering gaat gelden (maximaal 30% krachtvoer) en dat iedereen zich op zijn/haar manier gaat inzetten om toch aan de norm te voldoen.

In de melkveehouderij blijft de zoektocht gaande naar het houden van kalfjes bij de koe en een goede behandeling van de stiertjes.

Stichting Demeter plaatst ism BD-Grondbeheer veldbordjes bij boerderijen om de bekendheid en zichtbaarheid van Demeter te vergroten.

Melkveehouders komen 30 september 2022 samen om hierover wensen en ervaringen uit te wisselen.

Werken aan ontwikkeling

Om ervoor te zorgen dat boerderijen aan hun ontwikkeling blijven werken, doen alle 163 biodynamische boeren in Nederland en Vlaanderen mee aan Collegiale Toetsing. Hierbij bezoeken ze elkaar in groepen met 5 of 6 bedrijven onder begeleiding van een coach (opgeleid via de BD-beroepsontwikkeling van de BD-Vereniging). De boeren kijken rond op elkaars bedrijf en stellen vragen over hoe de Demeter idealen verder gerealiseerd kunnen worden.

Voor nieuwe boeren die overwegen de stap naar Demeter te zetten, is er de 'Doorschakel-cursus', die dit jaar in het programma van de Warmonderhof Trainingen is opgenomen. Deze cursus heeft daarmee een vaste bedding gekregen waarbij ook docenten van de school een bijdrage leveren aan de inhoud. Twaalf deelnemers hebben de cursus met succes afgerond.

Sinds 2021 zijn er ook ontwikkelingsgesprekken opgestart bij handels- en verwerkingsbedrijven. Deze worden niet met een groep

bedrijven gevoerd, zoals bij de boeren, maar per bedrijf. Ook de training Demeter voeding en landbouw voor handelaren en verwerkers draagt bij aan kennisontwikkeling binnen bedrijven.

Jaarcijfers

De jaarcijfers over 2021 stonden in het teken van groei. Meer boeren en handelaren, maar vooral meer omzet in Demeter producten, zorgden voor een stijging van ruim 40.000 euro inkomsten t.o.v. 2020. Ook de uitgaven stegen om met name de toename van het aantal handelaren goed te kunnen blijven verwerken. Stichting Demeter blijft sturen op een kleine, kosten-efficiënte organisatie, en heeft vanaf 2022 vijf werknemers in dienst (in totaal iets minder dan 3 fte) en enkele freelance medewerkers voor ondersteuning communicatie en ontwikkelingsprojecten. In 2021 is vanuit een licht positief resultaat voor het eerst een reservering gedaan voor het jubileumjaar 2024. Dan bestaat de biodynamische landbouw 100 jaar, sinds de Landbouwcursus van Rudolf Steiner.

Opbrengsten en kosten van Stichting Demeter in 2021 en 2020

Opbrengsten	2021	2020
Bijdragen licentiehouders	454.639	411.142
Projectinkomsten	19.974	9.650
Overige baten	9.050	8.058
Totaal	483.663	428.850
Kosten		
Personele kosten	279.416	202.843
Huisvesting en overige kosten	53.920	50.107
Certificering (inspecties)	60.340	53.676
Promotie en voorlichting	31.503	60.182
Projecten	45.830	40.888
Positief resultaat	12.654	21.154
Totaal	483.663	428.850

BD-Vereniging **SAMEN GROND RUIKEN EN PROEVEN**

Meer arbeidsvreugde en een innige relatie met de bodem. Dat is voor Sander van Nieuwenhoven de oogst van BD-beroepsontwikkeling.

“We werkten hard, wisten wat we wilden en de teelten gingen goed. We hadden goede lokale afzet en flinke aanloop van klanten uit de regio die de zelfoogst en pluk wisten te waarderen”, vertelt Sander over de beginjaren van Ferm, het bloemen- en groenteteelt bedrijf dat hij met zijn vrouw Veerle startte bij Mechelen. Samen zitten ze in de Vlaamse intervisiegroep van BD-beroepsontwikkeling, begeleid door Ineke Dockx.

“Ik werd tijdens de eerste jaren volledig in beslag genomen door het bedrijf rendabel te maken. Allebei hebben we momenten gehad

waarbij we tegen een burn-out aanzaten. De intervisiegroep was van grote betekenis in deze fase.” Ingebed in de vertrouwelijkheid van de groep, komt de eigen kwetsbaarheid bloot te liggen. Zichtbaar werd dat de arbeidsvreugde best zoek was geraakt. “Nu hebben we een strikter begin en einde van de dag, meer oog voor rituelen en onze medewerker geven we meer zelfstandigheid. Hij is meer betrokken hierdoor en ook trots. Zelf ben ik momenten in gaan lassen van verwondering. Ik merkte dat ik jaloers werd op bezoekers die onbekommerd konden kuieren over mijn bedrijf. Vanaf toen ben ik iedere dag een moment ergens gaan zitten. Gewoon rondkijken, observeren. Het breekt de dag en ik denk steeds vaker ‘wat is het hier schoon.’”

Het verzorgen van de bodem ziet Sander als zijn grootste missie: “Door de intensieve uitwisseling in de groep en het samen kijken, ruiken en proeven van de grond, ga ik nu intuïtiever om met wetenschappelijke kennis, baseer mijn keuzes op m'n mix tussen die twee. Wat wil de grond, vraag ik mij nu af. Zo deed ik mijn spitmachine weg die 20-30 cm diep kwam en gebruik nu de rotor-eg om 3-4 cm om te rullen. Geen seconde spijt van gehad. De grond is nu veel vaster. Vroeger zou ik daar angst voor hebben gehad. Maar ik heb geen last van de droogte. Dat zie ik toch als een bewijs dat het juiste keuzes zijn”.

In 2021 waren er 17 intervisie-, boerenbezoek- en themagroepen actief. Lees over al het andere werk van de BD-Vereniging het jaarverslag via bdvereniging.nl

Aantal leden van de BD-Vereniging

Soort lidmaatschap	Aantal 1/1/2020	Aantal 1/1/2021	Aantal 1/7/2022
Basis- en jeugdleden	1471	1490	1513
Beroepsleden	426	417	387
Totaal	1897	1907	1900

BD Grondbeheer **VERBREIDING VAN DOELEN**

In de zomer van 2022 heeft BD Grondbeheer precies 600 hectare in beheer, bij 30 boerderijen die extensieve landbouw combineren met natuurontwikkeling en sociale activiteiten.

In 2021 is BD Grondbeheer gestart met Aardpeer en daarmee heeft ze haar doelstellingen verbreed. Naast het veiligstellen van biodynamische landbouwgrond helpt de stichting nu ook boeren, die natuurinclusieve, regeneratieve en/of extensieve landbouwmethodes toevoegen. De missie van de stichting blijft onveranderd: ze stelt betaalbare landbouwgrond ter beschikking aan boeren, die met landbouw ecologische en sociale waarden toevoegen. Tevens worden de gronden in beginsel nooit meer verkocht of verhandeld opdat kostbare en vruchtbare grond over de generaties heen behouden blijft. Het borgen van vrije grond en de BD-status op gronden is begin 2022 – in afstemming met de BD-Vereniging – in de statuten vastgelegd.

Samen voor Grond

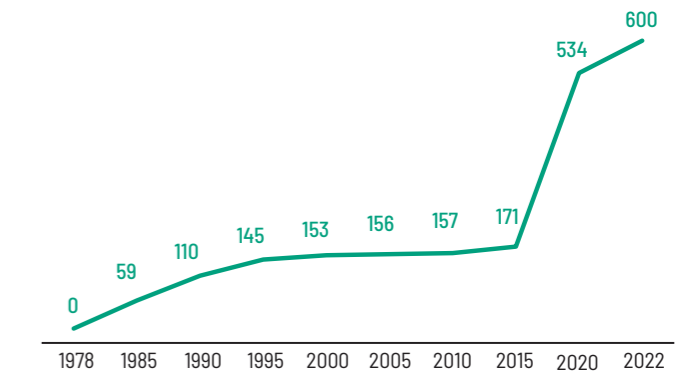
In december 2021 heeft BD Grondbeheer de ‘Samen voor Grond II’ obligatielening uitgeschreven. Ruim 250 investeerders hebben 2,9 miljoen euro bij elkaar gebracht. Met deze inleg is 35 hectare

landbouwgrond aangekocht voor vijf bedrijven, die allen een sterke binding hebben met de gemeenschap waarvoor zij op natuurvriendelijke wijze voedsel produceren. Het betreft tuinderij de Bosmantel in Andijk (4 ha), Herenboerderij aan den Drecht in Leimuiden (23 ha), Duurzaamheidscentrum De Kleine Aarde in Bostel (2 ha), CSA Ús Hôf in Sibrandabuorren (2 ha) en Fruitweelde in Ingen (4 ha). Fruitweelde is een biodynamisch fruitteeltbedrijf met een Demeter keurmerk. De andere vier bedrijven worden 'gecontroleerd' door de gemeenschap en hebben daarom geen officieel keurmerk nodig.

Grondschenking & fusie

Naast de grondaankopen uit de opbrengst van obligaties en donaties, vonden er het afgelopen jaar nog twee bijzondere grondoverdrachten aan BD Grondbeheer plaats. Het Gieskes-Strijbis Fonds heeft 5 hectare aan BD Grondbeheer overgedragen in ruil voor eeuwigdurende obligaties. Deze grond is in pacht uitgegeven aan biologisch melkveebedrijf Laanzichtshoeve in Oldebroek. De andere grondoverdracht aan BD Grondbeheer kwam tot stand door de fusie met Stichting Avalon. Hiermee heeft BD Grondbeheer 4,5 hectare bij De Ring en 18 hectare bij Boomgaard Ter Linde onder haar hoede gekregen, twee biodynamische fruitteeltbedrijven in Zeeland.

De groei van BD Grondbeheer in hectares sinds haar oprichting in 1978

Warmonderhof VERDER MET VERBINDEN

Dit opleidingscollectief voor BD-landbouw wordt gedragen door Aeres MBO Dronten Warmonderhof (theorie en externe stages) en Stichting Warmonderhof (praktijk en wonen). Afgelopen jaar werkten zij verder aan verbinding met elkaar en met de wereld om hen heen.

Aeres MBO Dronten Warmonderhof zette haar meerdaagse trainingen voort als aanvulling op het voltijd- en deeltijd-mbo. Ook werden in juni na corona de avondklassen door het collectief hernomen met avonden over plantaardige bemesting en over gezonde voeding vanaf de geboorte. Warmonderhof streeft met haar aanbod naar meer verbinding tussen bedrijfsleven, consument, scholen en overheid, en naar een doorlopende leerlijn voor de BD-wereld.

Joep de Jong is vanaf 1 februari de nieuwe veehouder van Stichting Warmonderhof. Na de opleiding dierwetenschappen op Wageningen Universiteit hield hij zoekkoeien, varkens en legkippen op een zorgboerderij. Stichting Warmonderhof nam 1 januari de Hofwinkel over van Do en Anna Veltman. De openingstijden werden verruimd en het personeelsbestand werd vergroot. Het was het sluitstuk van de organisatieverandering, waarbij alle boerderijen één bedrijf zijn geworden onder Stichting Warmonderhof. De winkelovername betekent de start van meer eigen productverwerking en -verkoop, om de keten van grond tot mond te verkorten. Bovendien kan het praktijkonderwijs daardoor in de toekomst uitgebreid worden met handel en verwerking.

Vanaf 1 maart 2022 konden docenten weer fysiek lesgeven na corona. In het tweejaarlijkse studententevredenheidsonderzoek JOB-monitor komt Aeres MBO Dronten Warmonderhof met een 8 als beste van alle Aeres mbo's uit de bus, met name wegens de kwaliteit van het lesgeven tijdens de beperkingen. De school participeert

vanaf 1 november 2021 in het Regionaal Investerings Fonds mbo. Ze gaat haar kennis en samenwerkingen met - onder meer - Bionext, banken en bedrijven, inzetten voor bio(dynamische) lesinhoud op Aeresvestigingen in Flevoland, Gelderland en Friesland.

Per 25 oktober 2021 is Jeroen Zwijsen de nieuwe teamleider van Aeres MBO Dronten Warmonderhof. Hij was daarvoor docent op vrijeschool Zutphen en begeleider in de biologische bakkerij van antroposofische woon-werkgemeenschap Overkempe. Docent Joke Bloksma ging begin juli 2022 met pensioen. Sinds 2008 leidde zij vele studenten op in onder meer werken met aandacht, fruitteelt, agrarisch natuurbeheer en bedrijfsinrichting. Zij blijft als gastdocent en trainer verbonden.

Studentenaantallen op Warmonderhof per 1 september

	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22	2022-23
Voltijd opleiding	120	124	108	113	123	100
Deeltijd opleiding	170	154	145	175	190	193
Totaal	290	278	253	288	313	293

Kraaybeekerhof Academie INSPIREREN TOT DUURZAAM LEVEN

De Kraaybeekerhof Academie inspireert en biedt kennis waar het belang van biodynamische landbouw voor een gezonde aarde centraal staat. Een aarde waar in samenwerking voor gezorgd wordt, biedt vitale voeding voor gezonde mensen. De twee opleidingen Natuurvoedingskunde en Natuur in begeleiding zijn daarop gebouwd.

Bij de start in september 2021 was een goede toestroom van de studenten aan de opleiding Natuurvoedingskunde. Binnen de toen geldende corona-regels was er een maximum aantal studenten, waardoor er gewerkt moest worden met een wachtlijst. Ook aan de opleiding Natuur in begeleiding startte een grote groep. De modules Tuintherapie en Natuur- en wandelcoaching zijn nieuw in het aanbod.

Naast de opleidingen biedt de academie een diversiteit aan cursussen, zoals de moestuincursus, de BD-imkerkursus en 'Vitaal het jaar rond'. Het aanbod wordt gestaag uitgebreid. Nieuw in 2021 was de

6-delige zomerreeks 'Onder de overkapping': korte workshops die inspireren tot duurzaam leven. De onderwerpen variëren van viltten met de wol van de landgoedschappen tot het maken van je eigen theetuin-taarten. In 2021 is de academie geaccrediteerd door het CRKBO en deze accreditatie is met goed gevolg afgerond.

Het beheer van Kraaybeekerhof Academie en van de zaalhuur is in 2021 ondergebracht in een nieuwe Commanditaire Vennootschap (CV) 'De Drie Platanen' met Peter Stolk (verantwoordelijk voor zaalhuur) en Leonie Joosting Bunk (verantwoordelijk voor de academie) als beherend vennoten en Stichting Kraaybeekerhof en stichting Sleipnir als stille vennoten. De CV is lid van de Coöperatie Kraaybeekerhof, waardoor de positie van de academie en de zaalhuur steviger is.

Leonie Joosting Bunk is sinds 2011 studieleider en docent van de opleiding Natuur in begeleiding voor de Kraaybeekerhof Academie. Peter Stolk, (voorheen gastheer bij restaurant Kraaybeekerhof) zorgt nu voor de verhuur van de zalen. De beide zalen in het Koetshuis, aangevuld met de Wilg (lesgebouw), zijn geschikt gemaakt voor verhuur.

Deze **DEMETER MONITOR** is samengesteld door vijf organisaties die samenwerken aan de ontwikkeling van de biodynamische landbouw, ieder vanuit haar eigen kwaliteiten en focus. De intentie om steeds weer nieuwe stappen te zetten zorgt voor een sector met grote veranderkracht en vernieuwende initiatieven.

Stichting Demeter

Stichting Demeter verzorgt de certificatie en promotie van het Demeter keurmerk. Vanuit normen en richtlijnen die door Biodynamic Federation Demeter International worden bepaald, stelt ze voor Nederland en Vlaanderen interpretaties vast en laat de Demeter bedrijven hierop controleren. Zij bewaakt de betrouwbaarheid van het keurmerk en werkt aan de bekendheid ervan. [Diederichsstraat 25d | 3971 PA Driebergen | stichtingdemeter.nl](#)

Vereniging voor
Biologisch-Dynamische
Landbouw en Voeding

BD-Vereniging

De Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding werkt sinds 1937 aan een vruchtbare aarde, vitale voeding en een fraai landschap. Burgers, boeren en andere mensen die in de BD werken en ontmoeten elkaar bij bedrijfsbezoeken, conferenties, jaardagen en via BD-beroepsontwikkeling. [Diederichsstraat 25c | 3971 PA Driebergen | bdvereniging.nl](#)

Stichting Grondbeheer
biologisch-dynamische landbouw

Stichting BD Grondbeheer

Biodynamische landbouwgrond in goede handen over de generaties heen. Dat is waar Stichting BD Grondbeheer voor staat. Met geld uit schenkingen en obligaties verwerft deze stichting landbouwgrond en verpacht die aan biodynamische boeren en tuinders. [Diederichsstraat 25 | 3971 PA Driebergen | bdgrondbeheer.nl](#)

Warmonderhof

Warmonderhof is een opleidingscollectief voor biodynamische landbouw, gevormd door Aeres MBO Dronten Warmonderhof en Stichting Warmonderhof. Samen bieden ze een BD-landbouwopleiding aan in de vorm van wonen, werken, leren; een opleiding voor jongeren en een voor volwassenen. [Wisentweg 10 | 8251 PC Dronten | warmonderhof.nl](#)

Kraaybeekerhof

Stichting Kraaybeekerhof, gevestigd op Landgoed Kraaybeekerhof, is een opleiding- en cursuscentrum dat zich richt op bewustzijn over aarde, voeding en gezondheid. Kraaybeekerhof Academie biedt opleidingen en cursussen aan. De tuinen van Kraaybeekerhof bieden zelfoogstabonnementen aan en betrekken de lokale community bij de voedselproductie met respect voor de omgeving. [Diederichsstraat 25 | 3971 PA Driebergen | kraaybeekerhof.nl](#)

Kraaybeekerhof